

Greg Albo, Sam Gindin, Leo Panitch: Deset teza o krizi

Objavljeno: 04.01.2014

Izvor: portal Slobodni Filozofski, listopad 2011.

Interpretacija koju nudi ova knjiga prilično odudara od uobičajenih. Smještene je unutar analitičkog okvira radikalne političke ekonomije, a osobito njenih korijena u marksizmu i teoriji države. Stoga smo smatrali korisnim sažeto izložiti njene argumente u ovom, posljednjem, poglavlju, u tezama predstaviti svoje viđenje neoliberalnog razdoblja kapitalizma i krize te viziju i političke stavove koji stoje iza strateških alternativa koje predlažemo sjevernoameričkoj ljevici.

1. Financijski krah 2007./08. potrebno je razumjeti unutar povijesne dinamike i proturječnosti kapitalističkih financija u drugoj polovici 20. stoljeća.

Iako su sfere financija i proizvodnje očito povezane (i to, na važne načine, danas više nego ikad prije), porijeklo trenutne financijske krize koja je potekla iz SAD-a nije povezano s krizom profitabilnosti u proizvodnoj sferi, kao što je bio slučaj 1970-ih, niti je izravno povezano s globalnom trgovinskom neravnotežom koja se otad pojavila. Iako je rastući značaj financija u najvećim kapitalističkim gospodarstvima bio jasno vidljiv već 1960-ih, središnje mjesto koje su financije zauzele u stvaranju globalnog kapitalizma može se objasniti ulogom koju su financije imale u rješavanju ekonomske krize 1970-ih. Inflacija koja je bila glavni simptom te krize ugrozila je vrijednost svih financijskih dobara, ali najznačajniji je bio strah da će inflacija u SAD-u potkopati povjerenje u buduću vrijednost dolara, kako na Wall Streetu tako i u inozemstvu. Kako bi zaštitile međunarodnu ulogu dolara u globalnom kapitalizmu, američke Federalne rezerve ranih su 1980-ih upotrijebile vrlo visoke kamatne stope za povećavanje nezaposlenosti, za napad na militantne sindikate i rezanje državnih socijalnih izdataka, što se smatralo uzrocima inflacije i nerješivih problema s profitabilnosti u prethodnom desetljeću. To je postavilo temelj za financijama predvođene uspjehe globalnog kapitalizma u posljednjim desetljećima 20. stoljeća, tijekom kojeg se za ključnih trenutaka nestabilnosti pribjegavalo spuštanju kamatnih stopa SAD-a i osiguravanju likvidnosti financijskog sektora od strane države, što se odražavalo u rjeđim i blažim recesijama nego u poslijeratnom razdoblju. Ali upravo su proturječnosti tog financijama predvođenog kapitalizma uzrokovale veliku krizu koja je izbila krajem prvog desetljeća 21. stoljeća.

2. Prostorna ekspanzija i socijalno produbljivanje kapitalizma u posljednjih četvrt stoljeća ne bi se dogodili bez inovacija u financijama.

Internacionalizacija američkih financija dopustila je ograničavanje i širenje rizika koje se vezuje uz globalnu integraciju investiranja, proizvodnje i trgovine s dolarom u središtu. Razvoj tržišta financijskih derivata omogućio je osiguranje od rizika u kompleksnoj globalnoj ekonomiji bez kojeg bi akumulacija kapitala bila znatno ograničena. U isto se vrijeme sve veći broj radnih ljudi uvlačilo u

sferu financija kao dužnike, štedišu i čak i investitore kroz privatne mirovine, potrošačke kredite i stambene hipoteke. To je postalo osobito važno za održavanje potrošačke potražnje u razdoblju stagniranja plaća i rastuće ekonomske nejednakosti. Financijski je sektor izravno poticao akumulaciju kapitala ne samo putem investiranja u visoke tehnologije, nego i razvojem tehničkih inovacija u kompjuterizaciji i informatičkim sustavima. Američki dolar i državne obveznice bili su ključni kao način štednje koji donosi prihod i kojim se može trgovati te su služili kao temelj za sve ostale izračune vrijednosti u globalnoj ekonomiji. Ta dominacija dolara nad globalnim financijama održavala je i ojačavala globalnu institucionalnu dominaciju financijskih institucija SAD-a. Na temelju nje, dolar i američke obveznice ponašali su se kao vrtlog koji je privlačio štednju drugih država američkim financijskim tržištima i instrumentima te omogućio jeftine kredite koji su održali SAD na mjestu vodećeg svjetskog tržišta po uvozu i konzumaciji.

3. Kompetitivna nestabilnost globalnih financija proizvela je niz financijskih kriza čije je prevladavanje zahtijevalo opetovane državne intervencije.

Kako je u SAD pritijecalo sve više sredstava, povećavala se konkurencija među kreditorima što je dovelo do snižavanja kamatnih stopa kao i financijske profitabilnosti. Na to su financijske tvrtke odgovorile potragom za novim tržištima, ali i izdavanjem kredita bez čvrstog temelja u depozitima i kapitalnoj bazi. To je zapravo dovelo do velikog povećanja kredita i efektivnog dotoka novca što, međutim, radi poraza radništva i povećane sposobnosti tvrtki da financiraju investicije vlastitim sredstvima, nije dovelo do inflacije cijena nego inflacije imovine u dionicama i obveznicama kao i nekretninama. To jest bilo povezano s proizvodnom snagom određenih gospodarskih sektora, ali je dovelo do raznih financijskih mjehura temeljenih na spekulacijama u dotičnim sektorima i oko njih. Država je opetovano uskakala kako bi ublažila krah nakon uzastopnog pucanja niza mjehura, što je bilo ključno za povjerenje u financijska tržišta – i što je ohrabralo nastanak budućih mjehura. Navodno povlačenje država iz ekonomije uslijed globalizacije kapitalizma bila je neoliberalna ideološka iluzija jer su države u razvijenim kapitalističkim zemljama, središtu globalnih financija, upumpavale još novca u banke istovremeno osiguravajući da se krize u zemljama u razvoju iskoriste za nametanje financijske i tržišne discipline tamošnjem stanovništvu. Zapravo je američka država igrala najaktivniju ulogu kao glavni pružatelj garancija, koordinator i dežurni vatrogasac globalnog kapitalizma.

4. Uska povezanost financija i države bila je od središnje važnosti i za nastanak američkog stambenog mjehura i za globalne posljedice njegovog pucanja.

U kontekstu vrlo nestabilnog globalnog financijskog sustava, investitori su se utjecali sigurnosti američkih državnih obveznica, usprkos niskim kamatama uvedenima radi sprječavanja recesije ranih 2000-ih. To je unutar globalnih financija povećalo konkurenciju u potrazi za većom dobiti. Velika pouzdanost hipoteka, iza čijeg je velikog dijela stajala vlada SAD-a, ojačala je javno povjerenje u

stalno rastuće cijene stambenih prostora. To je učinilo stambeno zaduživanje osobito privlačnim za ulagače koji su sad mogli posuđivati novac uz niske kamate i stavljati ga u pakete hipoteka koje su nudile mnogo veću dobit. Sve veći sloj američke radne klase održavao je razinu potrošnje podizanjem druge hipoteke na mjehurom povećane vrijednosti svojih domova, s obzirom na opadanje plaća i sve manje ujednačenu raspodjelu prihoda proizašlu iz općeg poraza sindikata i radništva i restrukturiranja proizvodnje i zaposlenosti. Pucanje stambenog mjehura nužno je dovelo do općeg opadanja potrošnje u SAD-u, što je utjecalo i na one sektore na koje pucanja mjehurâ na tržištu dionica nije bilo imalo utjecaja. Vrijednosnice osigurane hipotekama postalo je teško procijeniti i prodati na ijednom od financijskih tržišta širom svijeta na koja su se proširile. Utjecaj stambenog mjehura na masovnu potrošnju, a time i sposobnost američke ekonomije da funkcionira kao konzument dobara koje proizvodi ostatak svijeta, brzo je razbio iluziju da bi druge zemlje mogle izbjeći krizu.

5. Kriza je razotkrila centralnu ulogu američke države u globalnoj kapitalističkoj ekonomiji te umnožila poteškoće u upravljanju istom.

Rast američkog dolara na tržištima novca i ogromna potražnja za američkim državnim obveznicama kako se razvijala kriza odražavali su razmjer u kojem se svijet oslanjao na dolarski standard, a američka država je nastavila igrati ključnu ulogu u garantiranju vrijednosti. Državne su obveznice bile tražene jer su ostale najstabilniji izvor vrijednosti u vrlo nesigurnom kapitalističkom svijetu. Iluzija da druge države kupnjom obveznica jednostavno rade uslugu SAD-u ovom je krizom možda konačno razbijena. Središnja uloga američke države u globalnom upravljanju krizom – od razmjene moneta koja je opskrbila druge države toliko potrebnim dolarima, do nadzora nad usuglašavanjem mjera među centralnim bankama i ministarstvima financija – također je potvrđena ovom krizom. Ipak, vrlo aktivnom interveniranju unatoč, ogromne količine likvidnosti koje su države ubrizgale kako bi vratile posuđivanje među bankama na prijašnju razinu nisu obnovile kapacitet ni spremnost banaka da posuđuju tvrtkama i potrošačima po kamatnim stopama koje bi se ikako mogle mjeriti s dotadašnjima. Zbog ovisnosti ekonomije o sekuritiziranim financijama – kojima se rizik hipoteka, potrošačkih i poslovnih kredita rezao, usitnjavao, prepakirao i prodavao diljem svijeta – sama je kriza financijskih tržišta ograničila doseg fiskalnih poticaja i nižih kamatnih stopa u obnovi gospodarstva.

6. Kriza je živo dokazala jedan od Marxovih velikih uvida u *Komunističkom manifestu*: dok je kapitalizam internacionalan u srži, njegova reprodukcija ostaje nacionalna u formi.

Ma kolika se pažnja pridavala međunarodnim skupovima poput G20, sve ključne intervencije – ekonomski poticaji, financijsko iskupljivanje i novi propisi – dogodile su se na razini pojedinih država. Dok su reakcije nacija na Veliku depresiju 1930-ih fragmentirale kapitalizam, današnji odgovor na krizu nije prekinuo otvorenu trgovinu ni slobodan tok kapitala. To prvenstveno proizlazi iz toga što je svaka država zasebno preuzela na sebe da unutar vlastitih granica održi najnužnije osnove

međunarodne akumulacije, što odražava pozadinsku strukturalnu integraciju kapitalizma u 21. stoljeću: bliske veze i zajednički svjetonazor ključnih nacionalnih aktera, osobito u središnjim bankama i ministarstvima financija; i, povrh svega, interese i ovisnost svih ostalih država unutar globalnog kapitalizma o krovnoj upravljačkoj i organizacijskoj ulozi Sjedinjenih Država u ovom sustavu. To povlači za sobom bitne implikacije za strateško razmišljanje o odgovorima na krizu. Alternative koje naglašavaju potrebu da se društveni pokreti razviju u globalne mreže kako bi se mogli nositi s globalnim silama kapitalizma možda propuštaju primijetiti koliko je ključno prvo izgraditi čvrstu bazu u matičnoj zemlji. Bez takve baze i kapaciteta da se dovede u pitanje i transformira vlastita država, međunarodni sentiment ne mogu prijeći u učinkovit internacionalizam. Čak i izvan pitanja alternativne politike i državne strategije, gdje nacionalno još uvijek ima očitu prevagu nad međunarodnim, ovo je od ključne važnosti s obzirom na alternativnu *politiku*.

7. Potraga za alternativama u obliku povratka dobrim starim predneoliberalnim danima pokazuje nerazumijevanje veze trenutnog stanja s prošlosti, te zanemaruje razmjere integracije radničkih klasa u financijska tržišta.

Neoliberalizam se pojavio kao odgovor na *neodrživost* ranijih razdoblja kapitalizma. Kriza 1970-ih korijene je imala u otporu radnika pokušajima tvrtki da povrate produktivnost nauštrb plaća i uvjeta rada, što je tvrtke navelo na smanjeno investiranje i prijetnje prebacivanjem kapitala u inozemstvo. Povratak u ranije razdoblje bi stoga samo vratio stari konflikt: zahtijeva li rješavanje krize povratak korporativne moći ili je moguće boriti se za demokratsku alternativu. Nakon 1970-ih, dugo razdoblje niskih plaća natjeralo je radnike da se sve više oslanjaju na kredite kao način da održe svoj životni standard. Također, rastuće tržište dionica postalo je izvorom dodatnih sredstava za mirovinu, dok su kućevlasnici pozdravili rast cijena nekretnina koji im je donio porast bogatstva, smanjio potrebu za štednjom i tako omogućio veću potrošnju. To je dodatno fragmentiralo radničku klasu i potkopalo njezinu koheziju dominantne društvene sile. Dok je borba za plaće i javne izdatke ovisila o klasnoj solidarnosti i temeljila se na njoj, oslanjanje na kredite (i niže poreze) kako bi se održali privatni životi dovelo je do atrofiranja kolektivnih kapaciteta. U trenutnoj krizi, implikacije takvog odnosa prema financijskim tržištima postaju i više nego očite: unatoč ljutnji većine zbog iskupljivanja banaka, na kraju je došlo do općeg – makar nevoljkog – prihvaćanja nužnosti „spašavanja sustava“ o kojem su postali ovisni.

8. Alternative moraju početi s najprečim materijalnim potrebama ljudi, ali u isto vrijeme moraju biti usmjerene prema jačanju kapaciteta za djelovanje neovisno o logici kapitalizma.

Očito treba aktivno poticati i podržavati sve oblike otpora koji štite domove ili uštedevine radnih ljudi. Uopćeniji zahtjevi – poput širenja javne zdravstvene zaštite na sve, uz uključivanje zubarskih usluga i lijekova, razvoja odgovarajućeg mirovinskog sustava dostupnog svima, demokratskog utjecaja na gradnju javne infrastrukture, kako bi se više ulagalo u javno stanovanje i javni prijevoz – rješavaju

općedruštvene probleme, a imaju i širu stratešku važnost. Oni smanjuju ovisnost radničke klase o poslodavcima i tržištu kao izvorima sigurnosti, olakšavaju klasnu solidarnost zbog usmjerenosti na univerzalna prava i kolektivne potrebe te pokazuju šire mogućnosti javnog pružanja usluga, poput dostupnog smještaja koji uključuje novo shvaćanje zajednice i odnosa prema gradu koji je okružuje. Lokalni otpor mora biti povezan s tim; njegov uspjeh ovisi o mobilizaciji oko većih nacionalnih pitanja, ali istovremeno je i uvjet da se ona ostvari. Trojstvo trenutnog otpora, razvoja politike za širu mobilizaciju i postavljanja „velikih“ pitanja poput demokratskog planiranja i nacionalizacije banaka ne bi se smjelo shvatiti kao različite faze aktivnosti. Nije stvar u tome da se prvo napravi jedan korak pa zatim drugi, radikalniji, nego je potrebno pronaći načine iskušavanja borbi koje istovremeno obuhvaćaju sve troje.

9. Jer demokracija nije samo oblik vladavine nego i vrsta društva, ekonomija – koja je toliko ključna za oblikovanje naših života –s vremenom će se morati demokratizirati.

Opće pozivanje na „reregulaciju“ finansijskih tržišta pogrešno pretpostavlja da su države i tržišta, ili finansijska i moć države, međusobno sukobljene. To prije može zbuniti nego politizirati progresivne birače. Vrlo je važno naglasiti da se posljednji put kad se povuklo pitanje nacionalizacije banaka, bar u naprednim kapitalističkim zemljama, radilo o odgovoru na krizu onih segmenata ljevice koji su shvatili da je preuzimanje javne kontrole nad finansijskim sustavom jedini način da se na pozitivan način prevladaju proturječnosti kejnzijanske države blagostanja. Kako su čak i konzervativci tijekom krize koketirali s nekim oblikom nacionalizacije banaka, važno je razlikovati privremenu nacionalizaciju od temeljno demokratskog zahtjeva za pretvaranje cijelog finansijskog sustava u javnu službu koja nacionalnu ušteđevinu alocira na potpuno različitim temeljima od onih kojima se danas povode banke i investitori. To bi omogućilo da se raspodjela kredita i kapitala konačno obavlja u skladu s demokratski određenim kriterijima, što bi značilo ne samo kontrolu kapitala na međunarodnom tržištu, nego i državnih investicija, zato što je smisao preuzimanja kontrole nad finansijskim preobrazba načina na koji se on koristi. Zahtjev za nacionalizacijom banaka stoga otvara prostor za razvijanje obuhvatnijih strategija koje bi se počele baviti potrebom za sistemskim alternativama nerješivim problemima suvremenog kapitalizma. Moramo na dnevni red donijeti potrebu da se promijene naše ekonomske i političke institucije kako bi dozvolile demokratsko planiranje, kako bi kolektivno odlučili kako i gdje ćemo proizvoditi ono što nam je potrebno za život i kako ćemo se odnositi prema okolišu.

10. Ozbiljnost globalne ekonomske krize još je jednom pokazala upletenost država u iracionalnosti kapitalizma i potrebu za izgradnjom novih pokreta i stranaka koje bi nadišle kapitalistička tržišta i države.

Čak i dok su pokušavale stimulirati ekonomiju, države su bile primorane otpuštati radnike u javnom sektoru ili im rezati plaće te zahtijevati da spašene tvrtke učine isto. Dok su nestabilno tržište

financijskih derivata krivile za uzrokovanje krize, države su poticale trgovinu derivatima ugljičnih kredita kao rješenje klimatske krize. U kontekstu tako očitih iracionalnosti, moguće je jasno ustvrditi – kako bi se tijekom ove krize zaista spasili poslovi i zajednice koje o njima ovise na način koji prilagođava proizvodnju ekološki održivim prioritetima - moramo raskrstiti s logikom kapitalističkih tržišta umjesto da upotrebljavamo državne institucije za njihovo jačanje. Ma koliko teška bila kriza, ma koliko demoralizirane i zbunjene bile kapitalističke elite u državi i izvan nje, i ma koliko bio raširen bijes naroda protiv njih, dokazivanje potrebe za takvom širokom demokratizacijom sigurno će zahtijevati težak i predan rad velikog broja aktivista. Oni će morati osmisliti ne samo kako zahtijevati trenutno nužne reforme nego i kako konačno stvoriti pravu demokraciju koja nadilazi kapitalističku ekonomiju i državu. Da bi se iz ove krize izgradili novi pokreti i stranke potrebni da takvu istinsku demokraciju učine realnom opcijom, nužno je razjasniti da se ovdje upravo o *tome* radi.

S engleskog prevela Ruža Lukšić